

t. a. p. N°. 11384 en de noot op p. 296 hierachter). De geheele bruidsuitrusting wordt gewoonlijk geleend, nooit gehuurd, zooals in Atjèh en Gajō.

De bruidegom (*rōdjō mampǎlé*) draagt: een stijf in elkaar gedraaiden zwart katoenen hoofddoek, van zilverboordsel voorzien (*boelang bidang krial*); een baadje van rood vlaggendoeck (*badjoe mǎgarō*); een geïmporteerde zijden Atjèhbroek; een lang omslagkleed van rood vlaggendoeck (*oewis mǎgarō pǎminggangi*), dat tot de voeten afhangt; en een omslagdoek (*oewis lǎpas*) bestaande uit een Atjèhsch zijden weefsel met metaaldraad doorstikt. Achter aan den hoofddoek is een *lǎlajang* bevestigd, zooals de bruid die in het haar draagt¹⁾. Om den hals hangen een aantal wijde halskettingen (*bǎboerō*), zij het in geringer aantal dan bij de bruid. Ook de arm- en vingerringen, die de bruidegom draagt, verschillen alleen in aantal van die der bruid. Een bruidegomsjonker (*pǎngǎmbah*) draagt een gevlochten sirihzak (*kǎmbal*) of den sirihdoek (*boengkoes*) met de bekende aanhangselen (geheel als in Gajō, alleen heet de *djantoeng* in Alas *poesoeh*) achter hem aan. Rechts in den gordel (*gǎndit*) draagt hij een *pisau lapan sagi* (soms twee over elkaar gekruist, vgl. Inventaris t. a. p. n°. 11362 en p. 294 hierachter fig. 10).

I. WAPENS EN OORLOGSGEBRUIKEN, BEWAPENING EN ONTWAPENING DER BEVOLKING.

a. Wapens²⁾.

1. Blanke wapens.

Onderdeelen.

De blanke wapens zijn in den regel driedeelig n. l.: het lemmer (of de kling), dat met zijn doorlopend puntig uiteinde, of doorn (*poetǎng*, G: *poeting*, of *pasi*, Alas: *pasi*) met gomlak in den greep is bevestigd; het heft (gevest, greep, handvat) en de scheede. Aan het lemmer zijn te onderscheiden:

1. *mata* (G: id., Alas: *matō*) = de scherpe kant van het lemmer.

2. *roeǎng* (G: *koedoe*³⁾, Alas: *papal*) = de rug van het lemmer. Een kris heeft bijv. twee *mata*'s, dus geen *roeǎng*. Bij sommige wapens (bijv. *ladiǎng* en

1) In den Catalogus v. 's Rijks ethnogr. museum dl. VI p. 191 wordt als haarsieraad voor den bruidegom nog genoemd de *boengō sǎriboelōn*.

2) Zie afb. van wapens o. a. bij J. A. Kruyt: Atjèh en de Atjèhers Pl. tegenover p. 56; K. F. H. van Langen: Atjèh's Westkust Pl. I tegenover p. 450; J. Jacobs: Familie- en kampong-leven op Groot Atjèh dl. II Pl. 10 en 11; De platen behorende bij K. van der Maaten: De Indische oorlogen; W. C. Nieuwenhuyzen: De politiek van den oorlog in Atjèh in Ind. Militair Tijdschr. 1897 dl. II Pl. in afl. 3; T. J. Veltman: Nota betreff. de Atjèhsche goud- en zilver-smeedkunst Pl. 2 en 4 en Ned. Atjèhsche woordenlijst p. 69 en 70; J. W. Teillers: Ethnographica in het museum v. h. Bat. Gen. v. K. en W. te Batavia; W. Volz: Nord-Sumatra dl. II Pl. 106—108; H. W. Fischer: Catalogus v. 's Rijks ethnogr. museum dl. VI p. 131 vg., Pl. 13. Vgl. voor de toelichting dier afb. nog: Notulen Bat. Gen. v. K. en W. dl. 30 (1892) Bijl. II, dl. 38 (1900) Bijl. II sub C, dl. 40 (1902) Bijl. I en dl. 41 (1903) Bijl. I en Inventaris v. voorwerpen afkomstig van de Gajō-, Alas- en Bataklanden; De Volken van Nederlandsch Indië dl. I p. 65.

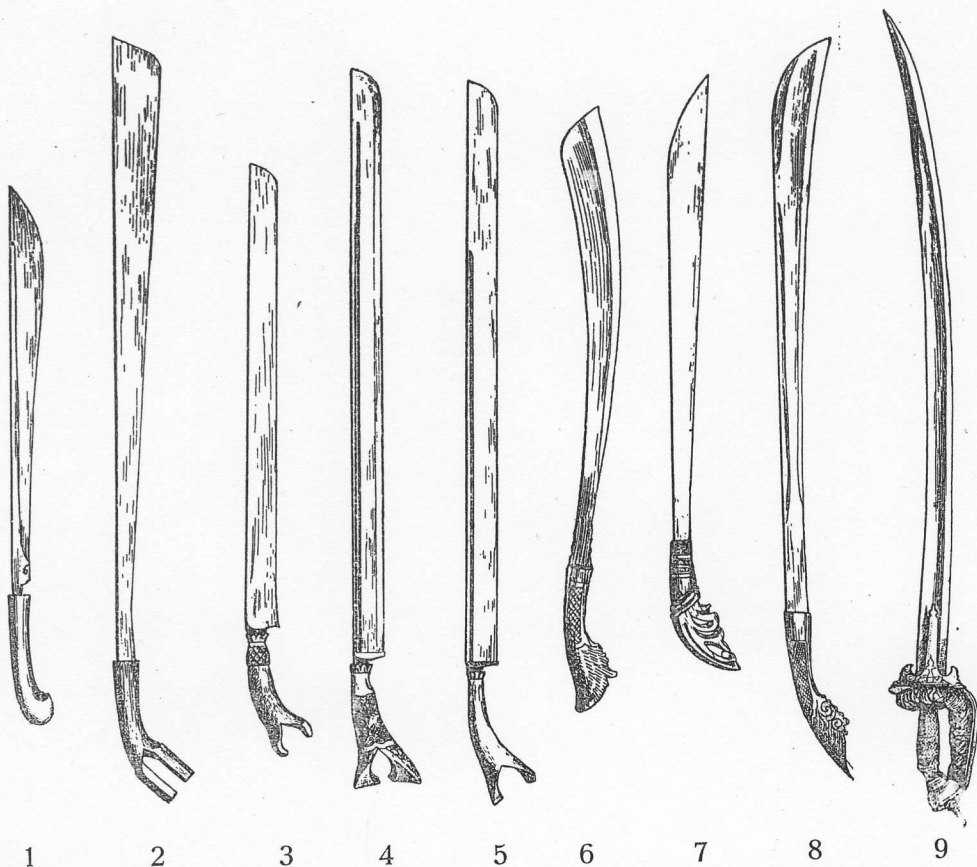
peudeuëng) is de rug hol gebogen, bij andere (bijv. *reuntjōng*) bol gebogen, of geheel recht (bijv. *sikin panjang*).

3. *gliba*, of: *geuniréng*, of: *binèh*, of: *lambōng* (G: *lamboeng*, Alas: *dampar*) = de platte zijden van het lemmer. Deze zijn vaak gedamasceerd (*koerèë*), waardoor zij een gevamd, geaderd voorkomen hebben (bijv. *reuntjōng*, *sikin panjang* en sommige *klewang's*). Deze aderen (*reuta*^e, G. en Alas: id.) onderscheiden deskundigen in gunstige en ongunstige. Verder vertoonen deze vlakke zijden soms 1—3 gleuven, of bloedgroeven (*koerō*^e, G. en Alas: id.) in de lengte langs den rug, al of niet tot aan de greep doorlopend (bijv. *gliwang*, *peudeuëng*, *sikin panjang*, *reuntjōng*). Bij sommige wapens (bijv. *gliwang*, *reuntjōng*) zijn de vlakke zijden in het midden concaaf uitgeslepen. Men noemt deze inbuigingen *moeka* (G: *moekō*) en de hierdoor gevormde flauwe ruggen *beuneung si oerat*.

4. *keu'iëng* (G: *awa*^e, Alas: *bajah*) = het gedeelte van het lemmer dicht bij het gevest. Bij sommige wapens (bijv. *gliwang's*) is dit gedeelte hier en daar ingeveild (*tanggam keu'iëng*, G: *tōnggōm n awa*^e, Alas: *glagat*), bij andere (bijv. *sikin panjang*, *reuntjōng* en *siwaih*) is het veelal voorzien van een steelring met het lemmer uit één stuk gesmeed. Deze steelring is dan effen, of hoekig, of kelkvormig. In het laatste geval vertoont het kelk- of kroonvormige sieraad negen (soms acht) hoeken (*sagòë*). Is dit kroontje met goud, of zilver of spinsbek (*soeasa*) beslagen, dan noemt men het *sampa*^e. Bij de kris is de steelring (hierbij *mandā*^e G: *tərbōng*, Alas: *soebang*, genoemd) niet met het lemmer uit één stuk gesmeed, maar bestaat uit een los aangebrachte versiering, tusschen het lemmer en het heft in. Bij de *reuntjōng* is het onderste gedeelte van het lemmer boven den steelring niet zelden tot een min of meer haakvormige figuur (*doeròë seukè*, G: *rwi n bēngkoeang*, Alas: *doeri koeang*, d. i. doorn van de pandan, of: *miēng kroëëb* = wang van de *kroëëb*-visch, op Java *bětō*^e genoemd), met gezaagden rand uitgesmeed. Soms zijn deze haak- of doornvormige figuur en de steelring met goud of *soeasa* belegd en van email voorzien (Catalogus t. a. p. blz. 148). Het bredere onderende van het lemmer van een kris, dat aan weerszijden van puntige uitsteeksels is voorzien, wordt *aréng* (G: id.) genoemd. Bij sommige wapens zijn op den rug, of op het lemmer figuren uitgebeiteld, die daarna met goud- of zilverdraad zijn opgevuld (*tatah*, zie afb. Catalogus t. a. p. blz. 156).

5. *oedjōng* (G. en Alas: id.) = de punt van het lemmer. Deze is soms scherp (*tadjam*, G: *tōdjōm*, Alas: *tadjōm*), zooals bij de *peudeuëng*, *reuntjōng* en *siwaih*, soms gebogen (*boengko*^e, G: id., Alas: *sajoeng*), hetzij aan de rugzijde (b. v. bij de *klewang's*), hetzij aan de scherpe zijde (b. v. bij *sikin panjang*, *amanrēmoe*, *loedjoe alang*). Bij sommige *klewangsoorten* is de punt platter, dan het overig gedeelte van het lemmer. Tegenover de *oedjōng* (punt, uiteinde) wordt het begin, de basis van het lemmer, ook wel *oeram* (G: *rali*^e, Alas: *běnō*) genoemd.

De heften (*oelèë*, G: *oeloe*, Alas: *soekoel*) worden soms genoemd naar de oorspronkelijke smeedplaatsen van bepaalde modellen (bijv. *oelèë Peusangan*, *oe. Peudada*, *oe. Seunagan*), of naar eigenaardigheden in den vorm. De meest voorkomende typen hiervan zijn:

1. *Oelèë ikoe mië* (G: *oeloe simpoel*, Alas: *soekoel simpoel*) = heft als „de (geknoopte) staart van katten”, zooals bijv. bij de *loedjoe* Alas.

2. *Oelèë babah boeja* (G: *oeloe sërampang*, Alas: *soekoel ngangö*) = heft als een „krokodillenmuil”, of als een „harpoen”, of als een „wijd openstaande bek”. Zulk een gevest is bijv. typisch voor de Gajösche *amanrëmoe*.

3. *Oelèë loengkèë roesa* (G: *oeloe tandoe^e n akang*) = heft (getakt) als een „hertenhoorn”. Dit gevest is bijv. typisch voor de Gajösche *loedjoe alang*.

4. *Oelèë toempang beunteuëng*, of: *oelèë Peusangan* = „dwarsstut”-greep, die men bij de *sikin panjang* en sommige *peudeuëng* aantreft.

5. Ook wel *oelèë toempang beunteuëng* genoemd. Deze greepvorm is de meest gewone bij de *sikin panjang* (Pl. XI fig. 5).

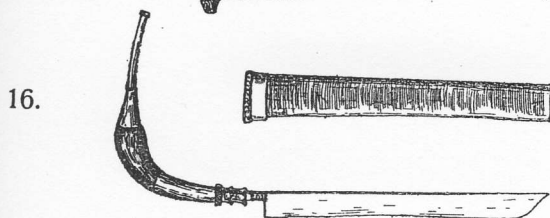
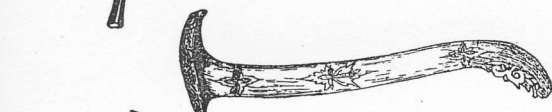
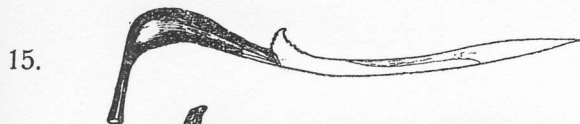
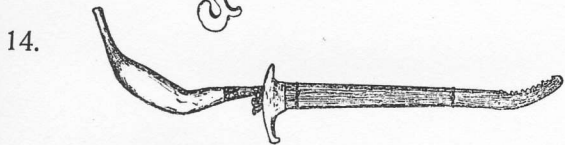
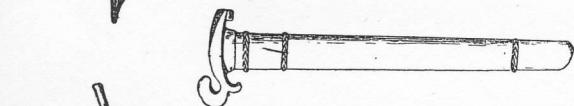
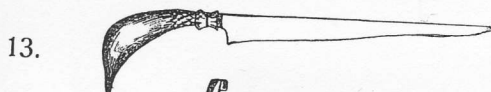
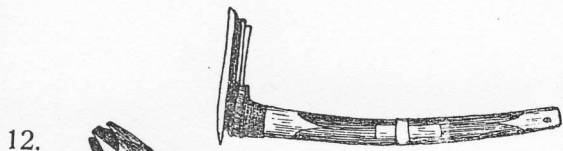
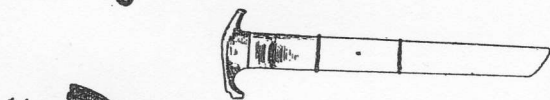
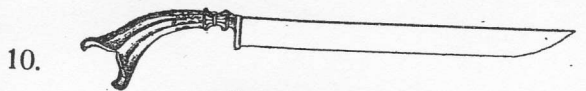
6. *Oelèë tapa^e goeda* (G: *oeloe tapa^e koedö*, Alas: *soekoel tapa^e koedö*) = heft als een „paardepoot”. Komt soms bij klewang's voor (Pl. XI fig. 7).

7. *Oelèë ikoe ite^e* (G: *oeloe oeki n iti^e*) = heft als een „eendenstaart”. Komt bij klewang's voor.

8. *Oelèë tjanggè gliwang* (G: *oeloe tjölö*) = heft met een puntig uitsteeksel, zooals bij klewang's voorkomt.

9. *Oelèë meu^eapét* (G: *oeloe moeapit*, Alas: *soekoel mēkēpit*) = ijzeren greep

met korf van een *peudeuëng*. Zóó genoemd naar het platte spitse staafje aan weerszijden onder den korf, waar de scheede tusschen „geknelde” zit (Pl. XI fig. 6 en 11).

10. *Oelë lapan sagòë* (G: *oeloe lapan sagi*, Alas: *soekoel lapan sagi*) = heft met acht hoeken, zooals bij de *sikin lapan sagòë* (Pl. XI fig. 2).

11. Dik heft, de geheele holte van de hand vullende, en met plat afgesneden bovenvlak. Meest aangetroffen greepvorm bij *siwaih* (Pl. XI fig. 9 en 12).

12. *Oelë böh glima* (G: *oeloe glimö*) = heft als een granaatappel (*glima Makah*), een enkele maal aangetroffen bij de *siwaih*.

13. *Oelë paròh blèsèkan* = heft als de „snavel van de *blèsèkan*” (een snipsoort, zie p. 195); komt alleen voor aan de *loedjoe tjèlikö*, een Gajösche dolksoort.

14. *Oelë dandan* (G: *oeloe dëndön*) = heft van wit been (slag-tand van een doejoeng), zooals bij sommige *reuntjōng*'s wordt aangetroffen.

15. *Oelë meutjanggè* = recht-hoekig „omgebogen” heft, zooals bij *reuntjōng*'s het meest voorkomt (Pl. XI fig. 1 en 4).

16. *Oelë djòngò* = heft als de kop van de *djòngò* (een soort ooievaar, zie p. 195); komt alleen voor aan de Gajösche *lòpah pètawaran*.

Dan heeft men nog de *oelë poen-tōng*, of *oe. geureupōng* (G: *oeloe poentoeng*, of *oe. gërëpoeng*, Alas: *soekoel gëröpōng*) = heft met afgeknot uiteinde, soms kolfvormig, soms gevorkt met min of meer duidelijke bladkrul, zooals men nu en dan bij *reuntjōng*'s aantreft (Zie afb. in den Leidschen Catalogus p. 144).

De heften zijn van verschillend

materiaal gemaakt zooals: van houtsoorten, van zeewortel of akar bahar (Atj.: *kabha*, of *gabha*, naar het Arab. *baḥr* = zee, G: *kərbatoe*, of *karbar*, Alas: *akar mahar*), van been (*toeleuëng*, G: *toelön*, vooral van het dijbeen van olifant, karbouw, koe, of hert), van hoorn (*loengkèë*, G: *tandoe*^e, speciaal van karbouwkoe- of hertenhoorn), van ivoor (*gadéng*), van de slag tanden (*dandan*, G: *dëndön* van den doejoeng of zee koe (zie p. 194). Het gevest is zelden of nooit van massief metaal, wèl soms met goud, zilver, of *soeasa* overtrokken. Bij de *sikin lapan sagòë* en bij de *loedjoe tjèlikö* bestaat de greep uitwendig uit goud of *soeasa*, maar is van binnen met gomlak opgevuld. Sommige wapens (kris en *peudeuëng*) vertoonen als versiering aan het uiteinde van het heft wel eens een gouden kroontje, dat men *tampö*^e noemt (Pl. XI fig. 6 en 11). Ook de gouden versiering, die men soms aantreft op het platte bovenzvlak van het heft van een *siwaih* en in het bekvormig uiteinde van het gevest van een *sikin lapan sagòë* wordt met dien naam aangeduid. *Reuntjōng*, *sikin panjang* en *siwaih* vertoonen soms een gouden versiering, welke als een ring of huls om het bovineinde van het gevest is aangebracht (Pl. XI fig. 1, 2, 4, 9 en 12). Bestaat zij uit één of meer kransen van driehoeken, dan heet ze *poetjō*^e; loopen de punten dezer driehoeken niet spits maar rond toe, zoodat het ornament een kelkvormig aanzien krijgt, dan wordt ze *gloepa*^e (= bloemkelk) genoemd. Zoowel de *poetjō*^e als de *gloepa*^e zijn meestal fraai geëmailleerd (Vgl. Catalogus t. a. p. Pl. 13 fig. 1 en 2, waar bijv. de *tampö*^e aan het gevest van een kris en van een *sikin lapan sagòë* en de *poetjō*^e aan het heft van laatstgenoemd wapen duidelijk zijn voorgesteld). In Gajō wordt de gouden *poetjō*^e-versiering *sisi*^e *rëmbiö* genoemd, naar de schubvormige schil van de vrucht van den *roembia*-palm. Den gestyleerden garoeda-kop, welken het heft van een kris dikwijls vertoont (Pl. XI fig. 8 en 10), vergelijkt men met den kop van een specht (*oelèë bragòë*, G: *titō*^e *mëragi*, Alas: *ragi toetoe*^e). Een *kréh meudoelang* (G: *këris moe-doelang*) is een kris met een handbeschermer aan het gevest. Onder een *loedjoe moegënta* (Alas: *pisō mēgēgëntō*) verstaat men in Gajō en Alas (in Atjèh niet, of niet meer, bekend) een ouderwetsche soort van klewang met een belletje (G: *gënta*, Alas: *gëntō*) onder aan het handvat. Met zulk een zwaard waren de *panglimö*'s vroeger gewapend, als ze ten strijde trokken, om hiermede al zwaaiende en rinkelende hun manschappen aan te vuren (Vgl. Inventaris t. a. p. N°. 11155).

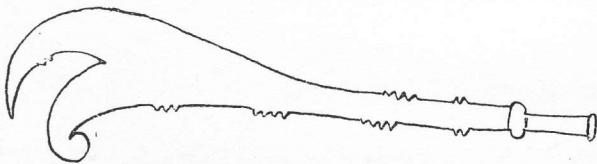
Aangaande de scheeden (*sarōng*, G: id., Alas: *sēmboeng*) der wapenen valt het volgende op te merken. Vooreerst geldt als regel, dat bij alle blanke wapenen een scheede behoort, met uitzondering van de klewangsoorten, waarbij de punt zóóveel breder is dan de basis van het lemmer, dat het maken van een bruikbare scheede hierbij voor de hand liggende bezwaren heeft. Soms wikkelt men om den klewang wel een stuk palmbladscheede of geitenvel (Zie Volz t. a. p. Pl. 106 fig. 3) als *sarōng*. De scheede is in doorsnede doorgaans ovaal (bij de *siwaih* veelal rond), uit hout gesneden, en bestaat soms uit één stuk, soms uit twee tegen elkaar geplakte helften, welke vaak door rotan-, zilveren-, of *soeasa*-ringen of banden (*klah*, G: id., Alas: *rëmpoe*) worden bijeengehouden. Is de geheele scheede van metaalbekleedsel voorzien, dan noemt men zulks *salōb* (G: id. Alas: *salœt*). Bij een *reuntjōng* vertoont het gesloten uiteinde van de scheede een

bocht (*tjarò*^e, G: id., Alas: *tjôngkir*) waarin arabesken gesneden zijn, en het open uiteinde naar één zijde een min of meer puntig uitsteeksel (*tjanggè*, G. en Alas: id.) eveneens met snijwerk versierd (Vgl. Catalogus t. a. p. blz. 141). Ook sommige andere wapenen (b. v. *sikin panjang*, *siwaih* en kris) vertoonen als regel een dergelijk verlengstuk. Bij de *siwaih* is dit vlagvormig en bij kostbare exemplaren van dit wapen met à jour bewerkte gouden figuren bedekt en met email gevuld (Pl. XI fig. 12 en Teillers t. a. p. Pl. 3, fig. 1a—d); bij de kris steekt het naar beide zijden uit en bestaat uit een los mondstuk *djambang* genoemd (Zie o. a. Catalogus t. a. p. Pl. 13 fig. 1 en 2). Soms treft men ook aan de scheede van sommige *sikin panjang*- en *peudeuëng*-exemplaren zulk een afzonderlijk mondstuk aan van hout of ivoor (Vgl. Catalogus t. a. p. Pl. 12 fig. 1 en Volz t. a. p. Pl. 106 fig. 2b).

Soorten.

Alles waarmede men snijden kan, noemt de Atjèher in het algemeen *sikin*, de Gajō *loedjoe*, de Alasser *pisō*. Hiertoe behooren dus zoowel wapens als snijgereedschappen tot huishoudelijk gebruik. Hieronder worden alleen de eerste besproken, terwijl de laatste aan de orde komen bij de behandeling der landbouwwerktuigen. De grens tusschen beide is intusschen niet scherp te trekken. De straks te noemen *ladiëng* was bijv. eertijds een geducht vechtwapen, maar rekt thans zijn bestaan nog voort ten dienste van vreedzamer doeleinden, n. l. als kapmes en als gereedschap, waarmede men bij voorkeur offerdieren slacht. De *parang* (G. en Alas: id.), de *geudoebang* (G: id. of: *kědoebang*, Alas: *gěloebang*) en de *moendō*^e (G: id.)¹⁾ werden vroeger zeer stellig ook in den oorlog gebruikt, maar worden in dit werk tot de kapmessen gerekend, omdat ze thans nog slechts als zoodanig worden gebruikt.

Sedert het dragen van blanke wapenen in algemeenen zin niet meer is toegelaten, worden zij ook niet meer aangemaakt en dus hoe langer hoe zeldzamer. Een nieuwe *gliwang*, of *sikin panjang* of *reuntjōng* zal men tegenwoordig in Atjèh vergeefs zoeken. Sommige soorten van fraaie Atjèhsche sierwapens kan men nog slechts in de musea leeren kennen, of men vindt ze nog wel toevallig in het bezit van zeer enkelen, waar ze als oude familiestukken (*peusaka*, G: *pěsaka*) worden bewaard. De blanke wapens laten zich classificeeren in: houwsteek- en stootwapens, die we nu nader gaan bezien.

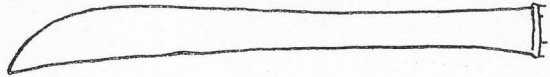
1) De Atjèhsche en Gajōsche *moendō*^e niet te verwarren met het gelijknamige wapen der Alassers, dat we reeds als het wapen der bruiden leerden kennen, (zie p. 290) en dat door vrouwen ook wel wordt gebruikt om biezen te snijden.

De punt doet denken aan een vogelbek (zie fig hiernaast en Inventaris t. a. p. N°. 11384). Dat dit ouderwetsche ijzeren vogelsnavel-kapmes met omgekrulde punten sterk doet denken aan de Javaansche *koedj's*, of hoe deze parang's meer mogen heeten, is wel niet te loochenen. Zie over het verband dezer kapmessen met het Javaansche batik-patroon *parang roesak* G. P. Rouffaer en H. H. Juynboll: De batikunst in Ned. Indië p. 514 vg. en de daar voorkomende figuren en literatuuropgaven.

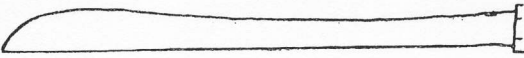
Houwwapens.

1. *Klewang* (*Gliwang*, G: *roedoes*) = e. s. v. zwaarden, die dit met elkaar gemeen hebben, dat de punt het breedste gedeelte van het lemmer vormt met de ronding naar de snede toe, en dat zij zonder scheede werden gedragen. Men droeg ze dan ook niet, als de andere blanke wapens, in den gordel, maar in de hand. Vooral dienden ze als pronkwapens der volgelingen van hoofden. Greep en kling vormen een gebogen lijn; meestal bevindt zich een dubbele groeve langs beide zijden van den rug. Het heft is nooit gevorkt, de greeptypen sub 6, 7 en 8 op p. 293 vermeld, zijn overwegend. Is de punt even dik als het overig gedeelte van het lemmer, dan spreekt men van een *gliwang teubaj oedjōng*, is zij dunner, dan heet het wapen een *gliwang lipéh oedjōng*. Verder onderscheidt men o. a. de volgende soorten van *gliwang*'s.

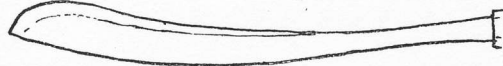
Tjòt-, of *Tjò^e Jang* (G: id.), rug recht, snede flauw concaaf, genoemd naar de *gampōng* (in de XXVI Moe-kim's) vanwaar het model afkomstig is.

Tarah badjòë, (G: *roedoes tarah badji*, lett.: „bekappen van wiggen”), rug flauw concaaf, snede recht.

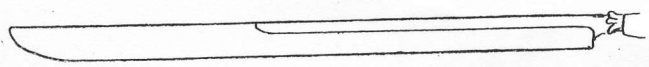
Ladiëng (G: *roedoes lënti^e*, Alas: id.), rug concaaf, snede convex. De punt buigt zich niet naar het scherp toe, maar wijkt daarvan terug. Zoowel een Atjèhsch als een Gajōsch wapen.

Roedōih (G: *roedoes*), rug recht, snede flauw concaaf. Beide zijden van het lemmer eenigszins concaaf, aanvankelijk over de geheele breedte, later alleen over het midden, zoodat evenwijdig aan het scherpe gedeelte van rug en snede een min of meer duidelijke rug zichtbaar is (Catalogus t. a. p. blz. 156). Zoowel een Atjèhsch als een Gajōsch wapen. De *roedōih* met dikke punt noemt men *geureupōh* (G: *gërpoeh*).

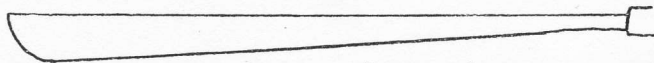
2. *Sikin panjang* (G: *loedjoe naroe*, of: *loedjoe Atjèh*, Alas: *andar*), d. i. de lange sikin, het gewone Atjèhsche vechtwapen, maar dat ook in Gajō en Alas werd gebruikt. Rug en snede van dit zwaard zijn recht en evenwijdig en het werd steeds met scheede gedragen. Langs den rug loopt

aan beide zijden een groeve. De Gajōsche *loedjoe alang* (*alang* = ontoereikend)¹⁾ zou men de korte sikin kunnen noemen (zie afb. op p. 293 hierboven fig. 3). De greep is bij deze rechte zwaarden altijd gevorkt, of muilvormig (zie de greeptypen sub 3—5 op p. 293).

1) Ook de Atjèher zegt van een wapen, dat het *alang* (ontoereikend) is voor een bepaald doel (bijv. voor den oorlog).

3. *Amanrēmoe*, of *amarēmoe*, of *samarēmoe* (Alas: *mērēmoe*) is het echte Gajōsche zwaard. De punt vormt hier-

bij het breedste gedeelte van het lemmer, evenals bij de

Atjèhsche *gliwang*, maar de *amanrēmoe* verschilt in menig opzicht van laatstgenoemd wapen, vooreerst loopt de ronding van de punt niet naar de snede, maar naar den rug toe, in de tweede plaats wordt het Gajōsche wapen met scheede gedragen (zie afb. Catalogus t. a. p. blz. 164), verder vertoont het geen bloedgroeven en zijn rug en snede beide recht en eindelijk is de zwaardgreep bijna altijd gevorkt (zie greeptype sub 2 p. 293). Een dergelijk wapen als de *amanrēmoe* is de *loedjoe Alas* (zie afb. op p. 293 hierboven fig. 1), welke zoowel in Gajō- als Alasland voorkomt.

4. *Sabels* (*peudeuëng*, G. en Alas: *pědang*).

Het lemmer van de *peudeuëng* is min of meer gebogen, overal even breed en loopt spits toe; rug is concaaf en snede convex; beide zijden van het lemmer zijn over een deel hol; zoodat evenwijdig aan de geheele snede en een deel van den rug flauwe ruggen gevormd worden, nabij de punt tot één vereenigd. De greep is doorgaans van ijzer met gevlochten metaaldraad (*kabat*, G: *köböt*) omwikkeld (*teurhat*) en voorzien van een korf, waarin een kussentje (*bantaf*). Allerlei variaties in vorm en maaksel komen voor, waarnaar het wapen onderscheiden namen draagt. Een *peudeuëng teunoeang*, of *p. toengan* (G: *p. toan-gön*) is er een van gegoten ijzer, een *peudeuëng teupèh* (G: *p. itěpa*) van gesmeed ijzer, een *peudeuëng lhèë koerō* (G: *p. toeloe koeroe*) heeft drie langsgroeven, bij een *peudeuëng meutampō* (G: *p. mětampoe*) loopt de sabelknop uit in een knopvormige versiering (zie p. 293 hierboven fig. 9 en Pl. XI fig. 6 en 11).

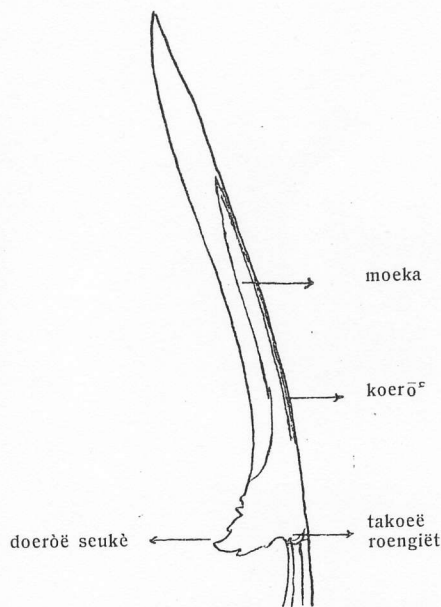
De *koelangkah*, of *peulangkah* (G: *klangkah*, of *plangkah*, of *lading*¹⁾), zie afb. bij Volz t. a. p. Pl. 106 fig. 2) houdt het midden tusschen de *peudeuëng*, de *sikin panjang* en de *roedōih*. Het lemmer is flauw gebogen en overal even breed (evenals bij de *peudeuëng*), maar (evenals de *roedōih*) niet dun en buigzaam (zoals de *peudeuëng*); verder heeft dit wapen een steelring (dien de *peudeuëng* niet, maar de *sikin panjang* wèl heeft) en als greep (evenals de *sikin panjang*) een z. g. *oelèë toempang beunteuëng* (zie sub 4 p. 293).

Steekwapens.

Hiertoe zijn te brengen de verschillende soorten van dolken, krissen en degens. Van de eerste is allereerst te noemen de welbekende rentjong (Atj.: *reuntjōng*, of *rintjōng*, G. en Alas: *rintjoeng*) een echt Atjèhsch wapen, maar dat ook in Gajō en Alas in omloop is. Het lemmer (effen, of gedamasceerd) is flauw gebogen, loopt spits toe en is, zooals gezegd (p. 292), aan het begin tot een min of meer haakvormige figuur met gezaagden rand uitgesmeed; de rug is eerst zeer flauw convex, dan zeer flauw concaaf gebogen, met bloedgroeven (*koerō*) langs een deel van den rug; de snede loopt eerst concaaf naar het midden en dan in

1) De Gajōsche *lading* (e. s. v. sabel) dus niet te verwarren met de Atjèhsche *ladiëng* (e. s. v. zwaard), al hebben deze beide gemeen, dat ze een eenigszins buitenwaarts gebogen punt hebben.

een flauwe bocht naar den rug toe; de zijden van het lemmer zijn gewoonlijk over een deel hol uitgeslepen (*moeka*, zie p. 292). Waar het lemmer in den steelring overgaat, steekt ter weerszijden een lipje uit *takoeë roengiët*¹⁾ genoemd, omdat het doet denken aan de verhevenheid op het dekschild bij den kop van de *roengiët* genaamde stinktor (p. 206). De steelring is veelal van messing, of *soeasa*, soms van goud, of voorzien van een gouden ster-vormige puntversiering (zie p. 295, Pl. XI fig. 1 en 4 en de fraaie afb. van een staatsie-rentjong bij Teillers t. a. p. Pl. 3 fig. 2a—d). De greep is meestal van hoorn, soms van hout, akarbahar, ivoor of *dandan*, een enkele overtrokken met gedreven bladgoud. In Gajō wordt de *rintjoeng dëndön* b. v. gedragen door den *goeroe didòng*. Meestal is de greep knievormig omgebogen (*reuntjōng oelëë meutjanggè*) naar den rugkant toe, met een verdikking (*bòh manö*) in het midden en cilindrisch aan het horizontale uiteinde. Is hij niet omgebogen, dan spreekt men van een *reuntjōng sigeupòh*, omdat zulk een wapen vroeger tot de eigenaardige kleedij behoorde van een ter dood veroordeelde (vgl. Snouck Hurgronje: de Atjèhersch. I p. 118 nt., The Achehnese I: 112 nt.). Soms is zulk een greep gevorkt met min of meer duidelijke bladkrul, soms als het ware kolfvormig afgeknot (zie p. 294). Over de scheede, meestal van één stuk geelbruin hout gemaakt, werd reeds het noodige opgemerkt (p. 295).

Een andere dolksoort, de *siwañh* (G. en Alas: *sèwah*) gelijkt, wat het lemmer betreft, wel eenigszins op de rentjong, maar mist het haakvormig uitsteeksel bij het begin van de snede. Ook zijn de greep (zie p. 294 sub 11 en 12 en Pl. XI fig. 9 en 12) en de scheede (zie p. 295) bij beide wapens verschillend. Over de versiering van het gevest en de scheede zie boven p. 295 vg. Het wapen is op deze versiering na, noch van Atjèhsch, noch van Gajösch, noch van Alasch maaksel. In Gajō is de punt der scheede soms van een *birahmani* voorzien. Nog andere dolksoorten zijn:

De *sikin lapan sagòë* (G: *loedjoe lapan sagi*, Alas: *pisō lapan sagi*), waarvan het eigenaardige is het achthoekig bewerkt gevest van *soeasa* met gomlak opgevuld (zie p. 294 sub 10). Dit wapen, in Atjèh zeer zeldzaam, wordt in Gajō en Alasland nog wel gevonden (zie Pl. XI fig. 2 en de fraaie afb. in Catalogus t. a. p. Pl. 13 fig. 1).

De *loedjoe tjèlikö*, of *oelang aling*²⁾ is alleen uit Gajō bekend. Zie voor het

1) Veltman geeft (t. a. p. blz. 360 en 361) van deze uitdrukking een eenigszins andere verklaring.

2) Volgens het Gajō Wdbk. is de Mal. naam *tjoeriga*. Het Oud Jav. *tjolikâ* zou de naam zijn van een wapen, waarmede de hemelnymfen waren toegerust (Zie G. A. J. Hazeu in Tijdschr. v. h. Bat. Gen. v. K. en W. dl. 47 (1904) p. 410).

eigenaardige gevest van dit wapen p. 294 sub 13. In Gajō draagt de bruigom zoo mogelijk links een kris, rechts een *loedjoe lapan sagi* en achter een *tjĕlikō*.

De *lōpah pĕtawaran* komt ook alleen in Gajō voor. Zie de afb. op p. 294 hierboven fig. 16. Volz stelt dit wapen als een Karo-Bataksche dolk voor. De Gajō's bezigen het o. a. voor het maken van insnijdingen in de ooren hunner karbouwen, en alvorens een persoon of zaak met het traditioneele heete (d. i. booze) invloeden neutraliseerende meelwater (*tĕpoeng tawar*) te besprenkelen, wordt dit wapen even daarin gelegd, vandaar de naam (*tawar* = krachteloos makend, bezwerend).

Verder heeft men nog verschillende dolkvormige wapenen, waarvan de grootere tegenwoordig veelal als kapmes, de kleinere voor allerlei huishoudelijke doeleinden worden gebruikt, en die de Atjĕher samenvat onder den naam van *badĕ* (G: *lōpah*, Alas: *pangoer*). Hiertoe is ook te rekenen de *peurawōt* (= *piso raoet*, zie afb. bij Veltman t. a. p. Pl. 2 fig. 11), een werkmesje, dat speciaal door mannen voor allerlei wordt gebruikt. Zie voor nadere omschrijvingen dezer dolkvormige wapenen: Catalogus t. a. p. op het register van Inlandsche namen p. 213.

De krissen (*krĕh*, of *keurĕh*, G. en Alas: *kĕris*) zijn uit andere streken van den Archipel afkomstige wapenen, alleen de bekleedselen van het heft en de scheede zijn soms van binnenlandsch fabrikaat. Zie over deze bekleedselen p. 295 vg. en de afb. in Catalogus t. a. p. Pl. 13 fig. 2. Het lemmer is tweesnijdend, bij het begin voorzien van twee haakvormige doorns, en is recht of met bochten (*lingkō*, G: *lĕngkō*). De *krĕh bahri* is een zeer lange soort van kris (Pl. XI fig. 3), van een andere soort, *pōndō* (G. en Alas: id.) genoemd, kunnen de kenmerken niet worden opgegeven.

De degens (*kasō*) indelijk — alleen uit Atjĕh bekend — zijn gekenmerkt door een zeer lang en smal tweesnijdend lemmer en werden vroeger wel gebruikt door wraakgierigen om, onder het huis staande, door den vloer te steken naar de plek, waar zich de slaapplek van den heer des huizes bevond (zie Snouck Hurgronje: de Atjĕhers dl. I p. 44, The Achehese I: 43).

Stootwapens.

Hiervan zijn te onderscheiden de werplansen (*leumbĕng*, of *kapa*, G: *koenjoer*, Alas: *pĕndahan*) en de stootlansen (*toemba*, G: id., Alas: *pĕndahan*). Bij de eerste is de schacht (*gò*, G: *gōr*) meestal van een dikke rotansoort (*deukoe*, zie p. 164), of van hout, naar het lemmer (*mata*, G: id.) toe dikker wordend, opdat het wapen vóóraan zijn zwaartepunt hebbe; bij de laatste van een of andere zware houtsoort en is zij gewoonlijk langs de geheele lengte even dik. De huls of bus om de schacht, waarin het lemmer bevestigd wordt, heet *teu-boeĕng*, (G: *tĕlbōng*). Het lemmer kan zijn: bajonetvormig d. w. z. driekantig (Atj.: *meusagōĕ* = kantig, G: *bĕrndoeng* = e. s. v. driekantige biezen), of lancetvormig (*boengōng djeumpa*, G: *boengō djĕmpa* = als een tjĕmpakabloem, zie afb. bij Kruyt t. a. p. fig. 7), of met bochten (*lingkō*, G: *lĕngkō*, zie Pl. XI fig. 13) of voorzien van een of twee weerhaken (Atj.: *tampoelĕng* = als een harpoen, G: *bĕrisang* = met weerhaken, Alas: *matō poeling*), of bladvormig, b. v.

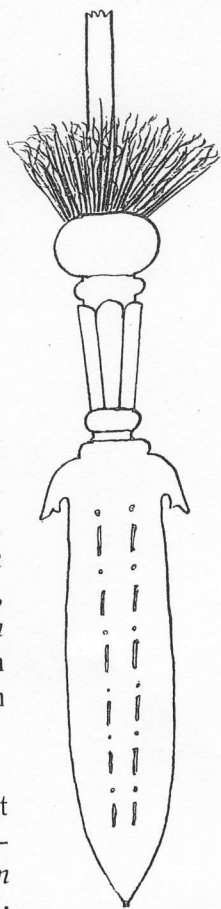
als een pandanblad (*ōn seukè*, G: *běngkoeang*) enz. De middenrug, dien men op het lemmer als regel aantreft, heet *beuneung si oerat*. In Alas heeft men nog de z. g. *pěndahan kabang*, bestaande uit een ijzeren of palmhouten speerpunt met een touw eraan, dat de speerwerper in de hand houdt, als hij het wapen naar het doel slingert. Dikwijls zijn de lansen van fraaie houten scheeden voorzien. De *toemba^e meudjanggōt* is een lans met een harige pluim aan de schacht; volgens Veltman (Wdl. t. a. p. i. v. piek) waren vroeger alleen de Soeltan en de drie *panglima's* *sagi* gerechtigd dergelijke lansen te bezitten. Nevenstaande figuur geeft een schets van zulk een lans, in het Atjèh museum te Koeta Radja aanwezig.

2. Vuurwapens.

Behalve blanke wapens behoorde tot de Atjèhsche oorlogs-uitrusting gewoonlijk ook een of ander vuurwapen. „Het krijgscostuum — zoo schreef Van Langen ¹⁾ — bestaat uit een geweer, donderbus of lans met een revolver, een rentjong en een *sikin panjang* in den gordel gestoken. Is men met een lans gewapend, dan heeft men in de rechterhand een *ladiěng*, *tjō^e jang*, *tarah badjōë*, *roedōih*, of *peudeuěng*, terwijl men op den rug een schild, *peurisè* draagt”. — Gaan we de verschillende soorten van vuurwapens thans kortelijk na.

Kanonnen.

De Atjèhsche versterkingen waren vaak van eenig geschut voorzien en ook in Gajō en Alas werden enkele kleine kanonnen aangetroffen. De grootere stukken werden *meureujam* (G: *měriōm*, of *měriam*, Alas: *mariam*), de kleinere *lila* (G: *lèla*) genoemd (Vgl. Jacobs t. a. p. dl. II Pl. 11 A). Meestal waren deze stukken van ijzer of brons, maar onder de kleinere (*meureujam oebit*) kwamen er ook van messing voor. De *lila's* werden niet alleen ter bewapening van benteng's, maar soms ook als veldgeschut gebruikt, bijv. bij het beschieten onzer versterkingen of kampementen. De *meureujam ikoe loetōng* waren kleine korte kanonnetjes met langgerekt staartstuk (als van een *loetōng*-aap) aan het uiteinde (*poenggōng*) in plaats van een druif. Uit de vuurmonden werden kogels, kartetsen en allerlei schroot geschoten. Ook werden in de latere jaren granaten en granaat-kartetsen gebezigd. Onze deserteurs, waaronder artilleristen, hebben de Atjèhers waarschijnlijk op pyrotechnisch gebied eenigszins op de hoogte gebracht. Voor springprojectielen werd soms gebruik gemaakt van niet gesprongen granaten en granaatkartetsen van ons voorlaadgeschut. Gewoonlijk was de lading uiterst primitief, bestaande uit een cilindervormige patroon van

1) Atjèh's Westkust, p. 450. Zie een aff. van gewapende Atjèhers in „De Volken van Nederlandsch Indië” dl. I p. 55 en een van gewapende Gajō's in hetzelfde werk dl. I p. 109.

opgerold goed of papier met kruit gevuld. Nadat deze patroon met een houten laadstok (*seunintòb*) achter in de keel (*babah*) van het kanon was gestopt, werd de ruimte verder aangevuld en aangestampt, eerst met de harige vezelige bast (*tapéh*) van een kokosnoot, dan met een ijzeren of looden kogel, soms nog met een ijzeren ketting (*bòh meuranté*), ten slotte weer met *tapéh*. Voor de ontlading werd wat kruit (*oebat meureujam*) in het zundgat (*poesat*) gedaan en dit aangestoken (*tòt*) met een z. g. *toenam* d. i. met een pen van den arenpalm (*poeréh djō*), waarvan de punt eerst even in het vuur werd gehouden. Sommige kanonnen hadden een affuit, andere werden bij het gebruik eenvoudig op een kleine verhevenheid neergelegd, of op een boomstam gebonden en zoo afgeschoten (Jacobs t. a. p. dl. II p. 154 en Van der Maaten t. a. p. dl. I p. 58).

Blijkens de oude kronieken waren de Atjèhërs reeds lang met het gieten van kleine kanonnen vertrouwd. Volgens het journaal van Jacob Rijck van Opmeer bijv. werd in het begin der 17de eeuw reeds veel geschut in Atjèh gegoten¹⁾. Het laatst hoort men van deze kunst in de jaren der Oema-periode, toen de door de kwaadwilligen gebezigde ijzeren kanonnetjes nog te Koelam Toemadjét (distr. V Moekims Montasië², onderafd. Seulimeum) werden vervaardigd³⁾. Maar de meeste kanonnen in Atjèh waren toch van buiten ingevoerd of op de Portugeezen en op Djohor veroverd. Vooral trokken er de aandacht een tweetal groote vuurmonden, door Koning Jacobus I van Engeland (1603—1625) aan Soeltan Iskandar Moeda aangeboden welke, indien wij ons niet bedriegen, nu nog in het Museum van het Bataviaasch Genootschap te Weltevreden te bezichtigen zijn³⁾.

Men had er ook kanonnen met eigennamen, waarover thans nog allerlei legenden in omloop zijn. Toen onze troepen in 1873 in Atjèh kwamen, vonden zij daar aan de monding der Atjèh-rivier vier groote stukken geschut, wier namen (*Koeta Meusapi*, *Radja Beudé*, *Lada Sitjoepa*⁴ en *Meureujam Talam*) de bevolking zich nog zeer goed herinnert. Volgens de populaire overlevering zou de *Lada Sitjoepa*⁴ in den loop der 16de eeuw door den Soeltan van Turkije ten geschenke zijn aangeboden aan het Atjèhsche gezantschap, dat toen het Atjèhsche Rijk in leen aan den Radja Rōm kwam aanbieden⁴⁾. De *Radja Beudé* en nog eenige bronzen Atjèhsche stukken van Europeeschen oorsprong bevinden zich thans in het Koloniaal Militair Invalidenhuis te Bronbeek.

1) Zie Tijdschr. v. N. I. 1873 dl. II p. 66 vg.

2) Zie Ind. Gids 1896 dl. II p. 1226.

3) Vgl. over deze kanonnen o. a. de beschrijving der „Reystogten” van W. Dampier en L. Wafers (Nederl. vertaling van 1717 dl. II p. 82) en W. Marsden: The history of Sumatra (ed. 1811) p. 398.

4) De zending van dit gezantschap had plaats tijdens de regeering van Soeltan Alaédin Kaha († 1571). De gezanten zouden behalve het genoemde kanon van den Turkschen sultan ook ambachtslieden hebben meegekregen, ervaren in allerlei bedrijven, ook in het maken van kanonnen. Over dit gezantschap is o. a. te raadplegen H. C. Millies: Recherches sur les monnaies des Indigènes etc. p. 74; P. J. Veth: Atchin p. 39; K. F. H. van Langen: De inrichting van het Atjèhsche staatsbestuur onder het sultanaat p. 429; C. Snouck Hurgronje: De Atjèhërs dl. I p. 221 vg. (The Achehnese I: 208) en R. H. Djajadiningrat: Critisch overzicht enz. p. 154.

Donderbussen en geweren.

Allerlei schiettuig werd van ouds, zoowel in Atjèh als elders in Ned. Indië, bij massa van Singapore ingevoerd ¹⁾. Hiertoe behoorden zoowel donderbussen (*keumoeraih*, of *peumoeraih*, G: *pěmoerös*, Alas: *pěmoeras*) als geweren (*beudé*, G. en Alas: *bědil*), waaronder veel Tower-modellen. De donderbussen waren aan den mond trechtervormig verwijd (vgl. afb. Kruyt t. a. p. fig. 2 en Jacobs t. a. p. dl. II Pl. 10 B), meestal kort (*k. paneu*^e), maar soms ook lang (*k. panjang*) en deze laatsten hadden een wijden mond (*k. bali*), of een ovalen (als ingedeukten) mond (*k. reumiëb*, G: *p. bali pèpèt*). Het schot hieruit was met een kartetsschot in het klein te vergelijken. Bij deze donderbussen gebruikte men als prop (*hindaj*) op de lading dikwijls een pijl van rotan, aan het onder einde gespleten en ruw om een ronden looden kogel gevlochten, of in zulk een kogel vastgesmolten, terwijl zich nabij het, van een weerhaak voorziene, boven einde een afgeknot kegelvormig stuk boommerg (v. d. sagopalm) bevond, waarin tal van aangepunte, bundelvormig uitstaande pennen van den aren-palm gestoken waren (vgl. Catalogus t. a. p. blz. 177 bij 1599/633a).

Alle mogelijke geweren waren in Atjèh vertegenwoordigd. Men vond naast de oudste lont- en vuursteengeweren: buksen, percussie- en achterlaadgeweren van allerlei systemen en zelfs, hoewel niet algemeen, repeteergeweren met en zonder rookzwak buskruit. Ook hadden de Atjèhers revolvers, zij het niet in groot aantal. Thans eenige namen:

voorladers (*b. meupatò*^e = geweer met haan, of: *b. meukèb* = geweer met slaghoedje, of: *sinampang* = snaphaan, G: *b. patò*^e, of: *b. moekèp*, Alas: *sě-nampang*, of: *b. mēkèp*); deze hadden voor de Atjèhers de meeste waarde, omdat zij de daarvoor benodigde munitie zelf vervaardigen konden;

achterladers (*b. meutjeuleupa* = lett. geweer „met openkleppend doosje”, d. i. met beugelslot, in het bijzonder Beaumontgeweer; of: *b. teureula*^e = achterlaadgeweer; of: *b. tangké laboe* = „geweer met kalebassteel”, d. i. met beugel, zooals een Beaumontkarabijn heeft, G: *b. moetjërpa*, of: *b. antërla*^e, of *b. tērëla*^e, Alas: *b. tērëla*^e);

geweren met wigsluiting (*b. inòng*, of: *b. patah* = lett.: „doorgebroken”-geweer, omdat het niet met een beugel wordt geopend, maar door een knik naar beneden);

repeteergeweren (*b. tèlèb*, of: *b. tèblèb*, G. en Alas: *b. tèplèp*);

vuursteengeweren (*b. meudapoe* = lett.: geweer met stookplaats, G: *b. moedapoer*, Alas: *b. mēdapoe*);

dubbelloopgeweren (*b. doa laraiih*);

geweren met getrokken loop (*b. locëng meupoeta*);

pistolen (*meuseutōj*, G: *městoel*).

1) P. J. Veth in Tijdschr. v. h. Kon. Ned. Aardrk. Gen. dl. 2 p. 296 en 371. Dat die invoer nog al grooten omvang had, kan bijv. blijken uit het feit, dat van Augustus 1872—Maart 1873 van Pinang naar Atjèh werden uitgevoerd 5000 vaten buskruit en 1394 kisten geweren (E. B. Kielstra: Beschrijving van den Atjèh-oorlog dl. I p. 58). Later werden door onze marine-schepen herhaaldelijk aanhalingen van wapenen en munitiën gedaan.

Onderdeelen van een geweer zijn: slagveer (*boesoe*, of *poesoe*, G: *boesoer*); grendel (*tangké laboe* = lett.: kalebasstengel, of: *bòh gōng* = lett.: slagknuppel van een *gōng*, of: *bòh asèè* = lett.: penis van een hond, G: *tangké laboe*); trekker (*gamèt*, of: *lidad tiōng* = lett.: tong v. e. beo, G: *gamit*); palinrichting (*goentji*, G: *koentji*); kolf (*tapá*^e, of: *keutjoebōng*, of: *keumoedòè*); kordonbeugel (*klaïh*, G: *klah*); loop (*laraïh*, G: *rarah*); haan (*patò*^e, of: *tjatò*^e, G: *patò*^e); afsluiter (*leusōng*, G: *loesoeng*); bandveer (*lintah*, G: id.); laadstok (*sigeudō*, G: *sěgědoer*); lade (*sarōng*, G: id.); bajonet (*toemba*^e, G: id.); geweerriem (*talðè*, G: *tali*); mond van den loop (*babah*, G: *awah*); inwendige van den loop (*loeëng*); vizier (*teureupōng*, G: *pandang*).

Met een geweer op het doel aanleggen = *pandang*, of: *takat* (G: *pandang*); afschieten = *timba*^e (G.: id.).

Munitie.

De munitiequaestie gaf den Atjèher dikwijls heel wat zorg. De kogels (*aneu^e beudé*, G: *ana^e n bēdil*, of: *pěroeloe*, Alas: *pěloeroe*) en de hagel (*aneu^e peurintjēt*, G. en Alas: *pěrintjē*), die hij gebruikte, waren van eigen fabrikaat, maar met het kruit (*oebat*, G: *oebōt*, Alas: *oebat*) was dit slechts voor een deel het geval. Wel was de kruitbereiding (*sabōng oebat*, G: *njaboeng oebōt* = lett.: dooreenmengen van kruit) aan Atjèhers, Gajō's en Alassers bekend, maar dit zelfbereide kruit werd spoedig vochtig (*djoeēm*, G: *djoeöm*) en moest dus direct, nadat het gemaakt was, ook worden aangewend, daar het anders onbruikbaar was. Het in Gajō bereide kruit zou door veelvuldig drogen ongeveer een jaar in bruikbaren toestand kunnen worden gehouden. Aldaar was het de *goeroe njaboeng oebōt*, die de kunst verstond kruit te bereiden; hij mengde 4 deelen salpeter op één deel kool en één deel zwavel. De zwavel (*tandh tjimpaga*, G: *tandh tjěmpögö*, Alas: *tandh tjěpagö*) verkreeg men in Atjèh o. a. van den Silawaïh-Agam, in Gajō en Alas van verschillende plaatsen in het gebergte. De salpeter (*sira Meusé* = lett.: Egyptisch zout, G: *sirö*, Alas: *garam*) maakte men door filtratie en uitkoking uit aarde, welke met geitenurine (*iē^e kamèng*) was doortrokken, of uit den met allerlei faecaliën doorweekten grond onder oude huizen. Houtskool (*ngeu*, G: *arang*, Alas: *harang*) werd eenvoudig van hout van bepaalde boomsoorten gebrand. Al deze bestanddeelen werden dooreengemengd, gestampt, uitgedampt, en in de zon gedroogd¹⁾.

Meestal werd echter Europeesch kruit (*oebat blajat*, of: *oe. blanda*, of: *oe. peungala^e*, G: *oe. blajat*, of: *oe. blöndö*, of: *oe. pěnggala^e*) gebruikt, dat in de bekende roode blikken fleschjes uit Pinang werd ingevoerd. De fijne qualiteit noemde men *oebat aneu^e bajam* (G: *oe. ana^e böjöm* = kruit als bajamzaad), de grovere soort *oebat meureujam* (G: *oe. mēriöm*).

De kogels waren, als gezegd, van eigen maaksel, zij waren niet alleen van lood (rond, of cylindrisch, of afgeplat), ook stukken ijzer, of steen en potscherven, zelfs aangepunte stukken bamboe of rotan, werden wel verschoten, ja, men vond

1) Vgl. C. Snouck Hurgronje: Het Gajōland p. 369 vg.

ook kogels met bamboepijltjes „die er uitzagen als de volant van het raketspel”¹⁾. Ook werd wel gebruik gemaakt van een soort van kartetsen, bestaande uit een blikken bus, gevuld met kogels, gehakt lood, scheryen, porselein en buskruit (Catalogus t. a. p. blz. 177 bij 225/2). Voor het gieten van looden kogels werden verschillende ijzeren of steenen gietvormen (*teunoeang*, G: *rëmbögö*) gebezigd (Catalogus t. a. p. blz. 180), ook werden wel puntkogels vervaardigd door de bovenste helft van een *Melania* schelp met lood vol te gieten (Catalogus t. a. p. blz. 177 bij N°. 193/11).

Volgens Dr. Jacobs (t. a. p. dl. II p. 158) zouden, naar het Atjèhsche volksgeloof, als de beste kogels worden beschouwd die, welke uit het lichaam van een gewonde waren uitgesneden, daar deze zeker doel zouden treffen. Wij hebben deze opvatting bij navraag niet bevestigd gevonden, wèl werd zulk een kogel door den patiënt bewaard met de bedoeling, om als later de wondplaats pijnlijk mocht zijn, bij wijze van medicijn het water te kunnen drinken, waarin die kogel eenigen tijd geleden had²⁾.

Vaak goten de Atjèhers (ook Gajō's en Alassers) scherven (*teumika*, G: *rëmpèng*) van glas (*katja*, G: *bëboeli*) of porselein (*pinggan*, G: *pinggön*), ook stukgestooten karbouwetanden enz. in het lood. Dr. Jacobs schrijft hierover (t. a. p. dl. II p. 158): „In de kogels, die de Atjèher zelf giet, nl. de ronde kogels, treft men bijna altijd twee stukjes wit porselein aan, bij wijze van twee oogen. De bedoeling is alweer, dat men zich voorstelt, dat de kogel op die wijze beter zijn doel kan vinden. Men stelt zich dus den kogel als bezield voor”. Ook van die bedoeling blijkt bij onderzoek bij de bevolking niets bekend te zijn. De verklaring van het gebruik is dan ook zoowel bij Atjèhers als Gajō's een geheel andere. Zooals hieronder nader zal blijken, had men allerlei middelen van mystisch metaphysischen aard, om zich in den oorlog onkwetsbaar te maken. Deze middelen waren echter alleen werkzaam tegen lood en ijzer. Om nu te zorgen, dat zijn kogels ook diegenen, die zich onkwetsbaar waanden, niet zouden sparen, smolt men er allerlei andere bestanddeelen bij, waarop de onkwetsbaarheidswetenschap geen vat had. Om dezelfde reden maakte men ook wel gouden, of met goud belegde kogels (*aneu^e beudé meuih*), waarmede kwetsbaren en onkwetsbaren gelijkelijk werden bedreigd. Deze dure kogels werden niet anders afgeschoten, dan wanneer men zijn hoofdvijand tegenover zich had en zeker wilde zijn van de doodelijke uitwerking van zijn schot. Evenals bij zijn blanke wapenen, toetste de Atjèher de deugdelijkheid zijner kogels ook aan de aderen

1) Rapport der Commissie, benoemd bij Bt. van 18 Mei 1873 n°. 1 p. 315.

2) Dit is dus een toepassing van het bij de volken in onzen Archipel bij de wondbehandeling en ook in andere gevallen veel voorkomend beginsel, dat men een kwaal tracht te genezen door haar eigen oorzaak. Op ditzelfde naïeve similia-geloof berust ook het in Atjèh wel voorkomend gebruik, dat een van de huistrap gevallen kind door de moeder eenvoudig met een weinig aarde van den grond, waarop het viel, achter de ooren wordt bestreken (C. Snouck Hurgronje: De Atjèhers dl. I p. 332, The Achehese p. 306). Vgl. voor analoge gebruiken buiten onzen Archipel: J. G. Frazer: Taboo and the perils of the soul p. 67 vg. Men denkt hierbij ook aan het oud-vaderlandsch gezegde: Zyt ghij verbrant aen voet of hant, gae tot de vlam, daer 't quaet of quam.

(*reuta*^e), die in het lood waren afgeteekend. Door allerlei tooverformulieren (*doe*^e*a*), soms op papier geschreven en dan mee in den loop van het vuurwapen geladen, werden de kogels soms onfeilbaar treffend gemaakt. Zulke bijzonder op prijs gestelde kogels werden soms in een wit lapje gewikkeld (*aneu*^e *beudé meukaphan*, G: *pěroeloe bėrsapoet*). De van ons afkomstige, oude, niet gesprongen granaten (*bòh beuleuha*^e) en de kogels, die onze soldaten soms achterlieten, werden door de Atjèhers steeds gretig verzameld, omdat ze zooveel beter waren dan de hunne. Zij noemden die *aneu*^e *beudé la*^e*ot*, d. w. z. kogels van overzee aangebracht, in tegenstelling van die, welke in eigen land werden gemaakt (*aneu*^e *beudé tandh*)¹⁾. Ook vulden zij de hulzen der door ons verschoten patronen. Daarom werden die hulzen door onze troepen zooveel mogelijk medegevoerd en werden daarvoor aan de soldaten premiën uitbetaald, om ze zodoende zoo min mogelijk in handen der Atjèhers te laten vallen.

Het kruit werd gewoonlijk medegenomen in kleine bamboe kokertjes (*toempang*, G. en Alas id., zie Catalogus t. a. p. blz. 178) met houten stopjes gesloten, opgeborgen in een lederen patroontasch (*keurapòě*, G. en Alas: *krapé*, Catalogus t. a. p. blz. 179), die de krijgsman met een touw over den schouder, of aan een gordel om het middel droeg. Soms werd het kruit ook bewaard in een kruithoorn (*plō*^e *oebat beudé*, G: *tòdn pėnggala*^e *ni bėdil*, Catalogus t. a. p. blz. 178) van buffelhoorn, welke met een touw om den hals werd gehangen. In de patroontasch zaten ook de geweerpatronen (*keureutōih*, G: *kėrtoeh*, Catalogus t. a. p. blz. 177), bestaande uit cilindrisch opgerolde stukjes papier met buskruit en kogeltjes gevuld. Aan de tasch hing soms nog een kogelbus of kogelhoorn (*plō*^e *aneu*^e *beudé*, G: *tòdn pėroeloe*, Catalogus t. a. p. blz. 178).

3. Schilden.

De schilden (*peurisë*, G: *prisé*, Alas: *ampang-ampang*), die men in den strijd meevoerde, hadden altijd een ronden vorm. Aan den binnenkant der Atjèhsche exemplaren bevonden zich eenige ringen, waardoor een touw of band werd gehaald, waar men bij het gebruik den linkervoorarm doorstak, het eene deel van den band met de hand vasthoudend; het Gajōsche en Alassche schild vertoonde aan de binnenzijde een rotan arming (*kěla*^e) en een houten greep (*amat-amatōn*, zie afb. bij Volz: Nord-Sumatra dl. II p. 397 fig. 108). De Atjèhsche schilden waren als regel van rotan (*peurisë awé*, bestaande uit over hoepels = *glōng* gevlochten rotanreepen, al of niet met rood of zwart katoen overtrokken, zie afb. bij Kruyt t. a. p. fig. 1), of van messing (*peurisë teumaga*, zie afb. bij Jacobs t. a. p. dl. II Pl. 10 B), soms ook van hout (*peurisë kajěě*)²⁾, roggevel (*peurisë paròě*), of karbouwenhuid (*peurisë nilō*, Veltman Wdl. t. a. p. i. v. „schild” en Catalogus t. a. p. blz. 180 bij 1599/646). De schilden in Gajō waren grooter dan die in Atjèh, van hout en aan de buitenzijde met buffelhuid (hierover soms

1) Ook het onderscheid tusschen inheemsch en uitheemsch kruit duidde men wel aan met de woorden *tandh* en *la*^e*ot*.

2) Zoo spreekt W. L. Ritter in zijn „Indische herinneringen” van Atjèh's Westkust over „houten met verschillende kleuren bekladde schilden” (p. 220).

nog een harige tijgerhuid) bespannen. Typisch voor de Atjèhsche schilden waren de daarop aangebrachte halfbolvormige, of stervormige knoppen (*dě^e*, of *tě^e* = lett.: borsten, cfm. het fijnere *mòm*) van messing; men had er met 4, 5, 6, 7, 9 zulke knoppen. Het aantal dezer knoppen zou zich volgens Veltman (Wdl. t. a. p. i. v. schild) regelen naar den stand van den drager; stellige gegevens hieromtrent ontbreken echter vooralsnog. Bij binnenlandsche oorlogen traden de krijgers soms bij troepjes vooruit, verscholen achter half-cylindervormig omgebogen stukken karbouwenhuid, die dus als groote schilden voor een aantal personen tegelijk dienst deden, en waarop de Atjèhsche kogels afketsten. Deze soort schilden noemde men *koeta dja^e* (lett.: wandelende forten). In Gajō verstond men onder den zelfden naam (G: *koetö bėrdjölön*) iets anders, n. l. een soort van kooi van hout en bamboe op wielen, die door de daar binnenin zich bevindende krijgers werd voortbewogen, en waarvan de wanden voorzien waren van schietgaten (Gajō Wdbk. i. v. *koetö*). Iets dergelijks dus als de gepantserde patrouillewagens door generaal Van Teijn in den Atjèh-oorlog toegepast¹⁾, die op hun beurt de herinnering opwekken aan de geraffineerde tank's uit den modernen Europeeschen oorlog.

4. Wetenschap der wapens en wetenschap der onkwetsbaarheid²⁾.

Naast de materiele deugdelijkheid der wapens, kent de Inlander deze, zooals men weet, ook geheimzinnige deugden toe. Het is wel niet te verwonderen, dat ook in Atjèh, waar zooveel op de kracht der wapens aankwam, groote waarde werd gehecht aan die beide wetenschappen, waarvan de eene — ten deele van de Maleiers overgenomen — goede en slechte wapens leert onderscheiden (*èleumèë sikin*) en de andere — wortelende in de pantheïstische mystiek — de middelen aangeeft, om zichzelf tegenover die wapens onkwetsbaar te maken (*èleumèë keubaj*). Bepalen wij thans de aandacht tot deze beide soorten van wetenschap.

Op p. 292 en 305 werd reeds terloops aangestipt, dat de deskundigen de lijnen en aderen (*reuta^e*, G: id.) in het staal der wapens en in het lood der kogels in gunstige en ongunstige onderscheiden. Zoo zijn, om een enkel voorbeeld te noemen, de teekenen, die een *reuntjōng* tot de soort *goentji sarōng* stempelen ongelukkig (*paléh*, G. en Alas: *palis*), omdat men met zulk een wapen altijd last zal hebben, dat het in de scheede blijft klemmen, als men het noodig heeft; in Gajō heet een *rintjoeng rėta^e kėtirisön* even noodlottig, daar men, zulk een wapen bij zich dragende, altijd duur uit is, enz. Een wapen, dat door de leer der teekenen als *meutoeah* wordt aangeduid, belooft den drager daartegenover niets dan goeds: het maakt hem onkwetsbaar, of het beschermt hem tegen onverhoedschen aanval, of het mist nooit zijn doel bij een samentreffen met den vijand, enz. Naar men zegt, waren er ook wapens met een gaatje in de basis

1) Zie De Ind. Gids 1896 dl. II p. 1508.

2) Vgl. hierover C. Snouck Hurgronje: De Atjèhers dl. II p. 35—41 (The Achehnese II: 34—39); J. Jacobs: Familie- en kampongleven op Groot Atjèh dl. II p. 151 vg.

van het lemmer (*sikin beusöt ba^c*) en golden deze als bijzonder fortuinlijk¹⁾.

De koper van een wapen tracht bijv. door eenvoudige meting (*oekoe sikin*) de deugd ervan te bepalen: hij meet de breedte van linker- en rechterduim beurtelings op het lemmer af, en spreekt daarbij achtereenvolgens de woorden *Bismillāh* en *al-Hamdōe lillāh* uit. Komt op de laatste duimbreedte het woord *Bismillāh* te vallen, dan is dit gunstig, in het andere geval ongunstig. (Zie voor andere woordenreeksen C. Snouck Hurgronje: t. a. p.). Een andere methode is nog deze: een touw, of een rib van een klapperblad, ter lengte van het wapen, wordt gesneden in stukjes, elk ter lengte van de breedte van het wapen. Met deze stukjes tot zijden legt men nu aaneensluitende vierkantjes, waarbij drie gevallen mogelijk zijn:

- 1°. het aantal stukjes is een drievoud, bijv. zes, men krijgt dan deze figuur (□□), die *plah koeala* (openen van den riviermond) heet. Het wapen geldt dan als middelmatig;
- 2°. het aantal stukjes is een (3 + 1)-voud, bijv. zeven, dan ontstaat de figuur (□□), die *tōb koeala* (sluiten van den riviermond) wordt genoemd en een ongunstige indicatie beteekent;
- 3°. het aantal stukjes is een (3 + 2)-voud, bijv. acht, dan wordt de figuur (□□□) en heeft men het verschijnsel *gadjah siblah gadéng* (olifant met één slagtang), dat op buitengewone deugdzaamheid wijst.

Een kleine variatie op deze methode vindt men bij Dr. Snouck Hurgronje t. a. p.²⁾.

Men heeft ook wapens, die niet in het gewone gebruik zijn en die men tot de *djimat*- of toovermachtige wapens zou kunnen rekenen. We noemden daarvan reeds de *pētawaran* in Gajō (p. 300). Uit Atjèh is als zoodanig te vermelden de *Radja Toempa^c*, een zeer onaanzienlijk wapen, een soort van *badé^c*. Om te verklaren, waarom dit als tooverkrachtig geldt, knopen de Atjèhers er weer het verhaal van het Atjèhsche gezantschap naar Turkije aan vast (p. 302 nt. 4), dat ook moet dienen, om de afkomst van het *Lada Sitjoepa^c* genaamde kanon te verklaren en dat, zooals we later zullen zien, evenzeer uitlegging geeft, waarom de viering van Moehammad's geboortefeest in Atjèh als verplicht geldt.

De legende dan verhaalt, dat bedoeld gezantschap geruimen tijd te Eseutambōj (Stamboel) verbleef, vóór het werd opgemerkt. Dit laatste gebeurde eerst, toen één der gezanten na de Vrijdags-godsdienstoefening zijn *Badé^c Radja Toempa^c* in de moskee had achtergelaten. De bilal der moskee liet overal navraag doen, wie de eigenaar van dat wapen kon zijn, en zóó viel de opmerkzaamheid eindelijk op de zonen van het op dat oogenblik nog onbekende Zuidelijke land. Van toen af, zoo besluit het verhaal, werd de *Badé^c Radja Toempa^c* als een wonderdoener

1) Over dit soort wapen kan tot onze spijt niets naders worden medegedeeld. Misschien kan het, in het belang van een nader onderzoek, zijn nut hebben hier te herinneren aan de boven (p. 296 nt.) reeds ter sprake gebrachte Javaansche *koedi's*, die ook vaak van één of meer gaatjes in het lemmer zijn voorzien en waaraan evenzeer geheimzinnige krachten worden toegeschreven.

2) Vgl. over dit meten van wapens nog W. W. Skeat: *Malay Magic* p. 528 vg. en p. 654 vg.

vereerd. Heeft een kind bijv. last van bedwateren, of van een vergroot scrotum, dan doet de Atjèhsche moeder wel de gelofte, dat ze het bij de besnijdenis (als het een jongen is), of bij het huwelijk (als het een meisje is) zulk een wapen zal laten dragen.

Tot de wapens met geheimzinnige krachten toegerust zijn evenzeer te rekenen de *bawar*'s (ook wel aangeduid met *mërhoem*, *kërödjön* en *përмата*), een soort van ouderwetsche dolkmessen, die de *këdjoeroen*'s en sommige mindere hoofden in het Gajō- en Alasland vroeger van den Soeltan van Atjèh ontvingen als teeken hunner aanstelling, of erkenning hunner waardigheid en waaraan nu nog, zoowel door de hoofden, als door de bevolking, een fetistische vereering wordt gewijd. Het hoofd van de kampoeng Lōmōt in het gebied van *këdjoeroen* Linggō zou bijvoorbeeld een *bawar* bezitten, die den naam *Mërhoem* (d. i. „wijlen”, „zaliger”) draagt en als *mëroelah* (door een geest bezeten) geldt. Richt men in die kampoeng een *këndoeri* aan, zonder voor dit bezielde wapen een portie af te zonderen, dan krijgen alle feestvierders diarrhee. ¹⁾ De bruigom draagt in Gajō, zoo mogelijk, een *bawar*, en vóórdat hem op het huwelijksfeest de ceremonieele rijst op het hoofd wordt gestrooid, legt men eerst wat van die rijst op de *bawar*. Deze wordt steeds met zorg in een doek bewaard, de bruigom mag die alleen met beide handen daaruit nemen en vóórdat hij die pieuselijk in zijn gordel steekt, kust (*koetjip*) hij die even, zooals de Atjèher ook doet (*koetjoeëb*), als hij een *meutoeah*-wapen uit de scheede trekt. Bij verschillende ziektegevallen wast men het lichaam van den patiënt met het water, waarin dat hooggewijde wapen heeft gelegen en men kent dan aan dit water therapeutische krachten toe. In het Alasland wordt bij langdurige droogte een *këndoeri* gehouden, om regen af te smeeken (*k. midö oedan*), waarbij de *këndoeri*-genooten besprenkeld worden met water, waarin vooraf even een *bawar* is gedompeld.

Er zijn verscheidene middelen om de gave der onkwetsbaarheid te verkrijgen, welke worden samengevat onder den algemeenen naam van *èleumëë keubaj* (G. en Alas: *èlēmoe këböl* = lett: „wetenschap der onkwetsbaarheid”). ²⁾ Gaan we deze middelen thans na.

Allereerst dan de ascese of godsdienstige afzondering (*kaloeët*, G: *kaloet*, of Atj. en G: *tapa*, Alas: *tapö*). ³⁾ Het komt ook nu nog wel voor, dat vrome lieden

1) C. Snouck Hurgronje: Het Gajōland p. 102. Vgl. nog het bekende werk van J. C. J. Kempees aangaande den tocht van overste Van Daalen p. 77 en 89—93 en Pl. 8 aldaar.

2) *Keubaj* (G. en Alas: *këböl*) = onkwetsbaar, n.l. zóó, dat men, hoewel getroffen, geen letsel ervan ondervindt (immuun). *Panika* (G: *pëndikör*) = door bedrevenheid in het schermen en geheime wetenschap niet te raken, niet te treffen. *Peungeuliëh* (G: *pëngëliös*, Alas: *pëmaling*) = door een of ander amulet schotvrij zijn. Het oppositum van *keubaj* = *loet* (G: *id*); zoo zegt men bijv.: x. *han loet tata* (G: *görö loet loedjoe x.*) = x is onkwetsbaar; maar hierbij behoeft men niet noodzakelijk te denken aan geheime krachten, zooals bij *keubaj*. *Èleumëë baloen meudjra* (G. e. *baloen moedjra*) is de geheime wetenschap, waardoor men bij het, later te behandelen, daboesspel onkwetsbaar wordt. Voor het verband van de kennis van het geheimste wezen van het ijzer (*mā ripat beusòë*) en de zeven rangen van het zijn (*meureutabat toedjöh*) in de mystiek zij verwezen naar Dr. C. Snouck Hurgronje t. a. p.

3) *Kaloeët* v. h. Arab. *chalwat* (De Atjèhers dl. II, p. 121), *tapa* is een verbastering v. h. Ind. woord *tapas*, dat de beteekenissen: „warmte, gloed, smart, plaag, zelfpijniging, ascese, boete” in zich vereenigt (Enc. N. I. 2e dr. i. v. *tāpā*).

zich, bij wijze van boetedoening, afzonderen, om zich aan religieuze overpeinzingen over te geven. Men meent daarmede een godvruchtig (*salèh* = Arab. *ṣālih*) werk te doen in navolging van den Profeet, die zich, volgens de overlevering, te Mekka meermalen tot dat doel in de eenzaamheid terugtrok. Dit is echter geheel iets anders dan het *kaloeët*, zooals dat vroeger tijdens den Atjèh-oorlog veelvuldig plaats had en, evenals het *tapa* elders in den Archipel, geheel buiten den Islam staat. Bij dit laatste ging men, of werd door zijn leeraar (*goerèë*, G. en Alas: *goeroe*) gebracht, naar een berg of een riviermonding, of naar een andere eenzame plaats, waar zich geesten van heiligen (*èëlia*, G. en Alas: *oeliö* = Arab. *awliā*) bevonden en bracht daar eenigen tijd (minstens 7 dagen)¹⁾ door, al vastend en onkwetsbaarheidsgebeden (*doe^ea keubaj*, *doe^ea ajat toedjöh*, *doe^ea iseuboebha*, enz.) opdreunend, totdat men aan eenig, door den leeraar als zoodanig aangegeven, teeken bemerkte, dat men de begeerde *èleumèë keubaj* verworven had. Het kwam er hierbij op aan, om eenig denkbeeldig, door den leeraar gesuggereerd, gevaar of beproeving (*tjoeba*, of *soedi*, of *soeëuë*, of *tji*, of *djoelö*, of *djoega*, G: *tjoebö*, of *soedi*, of *soeloe^e*, Alas: *tjoedi*) — bijvoorbeeld de komst van een tijger, hoogwater enz. — onverstoord, met kalmen moed, af te wachten en te weerstaan (*theun*, G: *mèñging*). Bij Mata Ië, de bekende uitspanningsplaats nabij Koeta Radja, wijst men nog een grot aan, met name *goeha Darōj*, die van ouds voor zulke oefeningen werd uitverkoren en nabij het graf van Teungkoe di Bitaj in de gelijknamige kampoeng (Moekim Lam Barō, XXV Moekims) vindt men nog een steenen gebouwtje, dat vroeger daartoe werd gebruikt. Men denke, voor wat Atjèh betreft, aan Habib Samalanga, die zich niet alleen zelf vaak afzonderde, maar de *tapa*-kuur ook toepaste als straf, wegens allerlei misdrijven. En ten aanzien van het Gajōland zij herinnerd aan het bekende bende hoofd Tëngkoe Tapa, die op den Geureudōng een zevenjarig leven van ascese doorbracht en toen weer in zijn oude omgeving terug kwam, uitgerust met allerlei wondermacht. Alom verbreidde zich de faam van zijn mirakelen: hij was de uit de onzichtbare wereld in dit leven teruggekeerde Malim Diwa, de onsterfelijke patroon der onkwetsbaren!²⁾

Een andere Atjèhsche (niet Gajōsche of Alassche) methode was de z. g. kwikkuur (*peutamōng ra^esa* = lett.: „kwik inbrengen”), bestaande in het inwrijven van metallisch kwik in de huid, onder leiding van een kundigen *goerèë*. De kuur ging steeds met godsdienstige afzondering (*kaloeët*) gepaard. Zoowat elk Atjèsch hoofd had, behalve vele raadgevers op het gebied der onkwetsbaarheid, een bijzonderen leeraar, die naar zijn werkzaamheid *oereuëng peutamōng ra^esa keubaj* (of: *ra^esa salèh*) werd genoemd. Een grooten naam als zoodanig had vroeger zekere Mat Salèh, algemeen bekend als Teungkoe Lhō^e Kroeët te Samalanga. De personen, die zich bij hem aan de kwikkuur kwamen onderwerpen, zonderde hij

1) Zulk een periode van afzondering van 7 dagen noemt men *sigò raboe* (G: *səgör raboe*), omdat zij gewoonlijk op een Woensdag aanvangt en den daaropvolgenden Woensdag eindigt (Vgl. Gajō Wdbk. i. v. *raboe*).

2) Vgl. C. Snouck Hurgronje: De Atjèhers dl. I p. 188, dl. II p. 37 en 121 (The Achehnese I:181, II:35 en 116); Dezelfde: Het Gajōland en zijne bewoners p. 187; G. A. J. Hazeu: Gajōsch Ned. Wdbk. op de verschillende woorden.

eerst af in kuilen nabij de moskee, waar ze den meesten tijd met vasten en met het uitspreken van onkwetsbaarheidsgebeden moesten doorbrengen. Daarna werd hun levend kwik, met olie en sirihbladeren vermengd, op rug, handpalmen enz. in de huid gewreven, waarna weer een periode van afzondering en onthouding volgde. Gedurende de eerste 7 dagen van de wrijfkuur moest de patiënt zich aan allerlei *pantang*-voorschriften onderwerpen: hij mocht den coïtus niet uitoefenen, moest zich onthouden van het gebruik van zure zaken enz. ¹⁾ Ook komt het *peutamòng ra^{sa}* voor als geneesmethode (maar dan zonder *kaloeët*); we komen hierop later terug.

Nog een onkwetsbaarmakend inwrijfmiddel, dat natuurlijk ook alleen een deskundige goeroe verschaffen kan, is een soort van olie, waaromtrent we geen andere bijzonderheid kunnen mededeelen, dan dat ze slechts voor één dag onkwetsbaar zou maken. Het bestaan dezer olie (*minjeu^e keubaj sioeròë*, G: *minja^e kěböl sěrělo*, Alas: *minja^e poetaran*) is bij de Inlanders in het geheele gewest bekend.

Er zijn ook voorwerpen (amuletten), die men slechts aan het lichaam heeft te dragen, om onkwetsbaar te zijn. In het tweede deel van dit werk zullen deze in het hoofdstuk „amuletten” vanzelf ter sprake komen.

Kinderen met den „helm” (*sarōng*, G. id. Alas: *baloet*) geboren acht men van nature onkwetsbaar. „Om te weten, of zij dit in hoogen graad zullen zijn” — zoo schrijft Dr. Snouck Hurgronje — „steekt men in het vlies een kokosnoot en wacht nu, totdat die gaat ontkiemen. Breekt de kiem door het vlies heen, dan is men teleurgesteld, maar wordt die door het vlies tot scheven groei gedwongen, dan is men zeker, dat lood noch staal het leven van het wicht zullen bedreigen. Men bewaart het vlies en geeft het in verbranden vorm aan het kind te eten bij gelegenheid zijner besnijdenis.” ²⁾ Gedroogd en aan het lichaam gedragen, maakt zulk een vlies den drager onkwetsbaar en moedig in den strijd. ³⁾ Van bijzondere waarde is bij Gajō's en Alassers een *saroeng toedjoeh lapis*, d. i. een zevenvoudig vlies. De oorsprong dezer opvatting is duidelijk: men ziet in dat vruchtvlies een beschermend omhulsel — zooals ook ons woord „helm” reeds aangeeft, — een soort van natuurlijk pantser, waarmede het kind ter wereld komt en dat zijn bezitter — bij analogie redeneerend — dus ook in zijn verder leven beschermen zal. Om het contact van het kind met zijn protector nog inniger te maken, laat men het dien opeten. En dat deze helm om zijn beschermende eigenschap later tot een oorlogsamulet is geworden, ligt o. i. evenzeer voor de hand ⁴⁾.

1) Vgl. C. Snouck Hurgronje: De Atjèhers dl. II p. 35 vg. (The Achehnese II: 34 vg.).

2) De Atjèhers dl. I p. 411 vg. (The Achehnese I: 374).

3) J. Jacobs: Het familie- en kampongleven op Groot-Atjèh dl. I p. 152.

4) Dat bovenbedoelde bijzonderheid bij de geboorte sterk op 's menschen verbeelding heeft gewerkt, blijkt wel hieruit, dat de Atjèhsche opvatting daaromtrent niet alleen schier overal in onzen Archipel, maar ook ver daarbuiten bij de meest uiteenlopende volken wordt aangehangen. En dat zij in ons eigen werelddeel evenmin vreemd is, blijkt uit de mededeeling van Dr. O. v. Hovorka en A. Kronfeld (Vergleichende Volksmedizin dl. II p. 594), dat ook in Hongarije het geloof bestaat, dat een met den helm geborene kogelvrij is. Van de gewoonte om het geboortevlies te doen opeten, zouden evenzeer vele voorbeelden van in- en buiten onze Oost zijn bij één te brengen.

Dr. Jacobs schrijft in zijn bekend werk over de Atjèhers (dl. I p. 152): „Wanneer het soms gebeurt, dat een kind bij de geboorte eenige bloedstremfels in 't gesloten handje heeft, dan worden ook die zorgvuldig bijeengegaard, gedroogd en bewaard, om later eveneens als *adjeumat* gedragen te worden, alweer om onkwetsbaar te maken.” Inderdaad werden ook ons in Atjèh steenachtige amuletten vertoond, die, naar het volksgeloof, niet anders waren dan tot steen geworden bloedklonters (*darah sigoempaj*, G. en Alas: *darah si goempöl*)¹⁾, afkomstig uit pas geboren kinderhandjes. Dat een kind, hetwelk onder die omstandigheden ter wereld komt, in het menschelijk brein de gedachte opwekt aan bloeddorstigheid, onversaagdheid en dergelijke, laat zich o. i. begrijpen en evenzeer, dat zich aan die gedachte de opvatting heeft vastgeknoopt, dat zulk bloed daarom (post hoc, ergo propter hoc) een waardevol krijgsamulet moet zijn. Komt nu een *goeroe*, of een ander om zijn geheime wetenschap hooggeacht persoon verzekeren, dat een of andere, gemakkelijk bij zich te dragen, steen, eenmaal zulk een bloedklompje is geweest, dan werkt de suggestie krachtig genoeg, om de *këböl*-makende eigenschap van zulk een steen als onfeilbaar te doen aanvaarden.

Sommige eigenaardige vlekken op de huid, meestal door ziekte ontstaan, zijn ook teekenen of oorzaken van onkwetsbaarheid. Zoo zekere *gloem* genaamde witte vlekken, die als litteekenen na zekere ziekte op de huid achterblijven. Malém Diwa, de patroon der onkwetsbaren (p. 310) had zeven *gloem*'s van dien schoonen vorm, dien men *gloem bintang*, of *boengòng* noemt. Zulke vlekken verhoogen, in de oogen der Atjèhers voor beide geslachten de schoonheid des lichaams²⁾.

Een voortwoekerende droge huiduitslag (*koerab beusòë*, G: *koeröp bësi*, Alas: *koerap bësi*), die zich in groote ijzerroestkleurige, zeer jeukende vlekken op het lichaam openbaart, verschaft vooral dan onkwetsbaarheid, wanneer hij als het ware een gordel (magischen kring!) om het middel vormt. Begint deze ziekte zich bij iemand te vertoonen, dan vraagt men hem, of hij wellicht een *doë'a beusòë* (een ijzergebed) in practijk brengt. Door beoefening der geheimzinnige ijzerwetenschap meent men namelijk de *koerab beusòë* te weeg te kunnen brengen³⁾.

1) *Si goempaj*, of *si geupaj* (G: *sara goempöl*) = een klont of kluut (bijv. rijst, aarde enz.). *Meugoempaj-goempaj* (G: *moegoempöl*) = samengepakt (bijv. van wolken, rook enz.).

2) C. Snouck Hurgronje: De Atjèhers dl. II p. 39 (The Achehnese II: 38). Dergelijke witte huidvlekken, die niet altijd het gevolg van een ziekte, maar ook tijdens het leven verworven, of aangeboren kunnen zijn, heeten ook: *geuloem*, of *djeuloem*, of *leuki*, of *panèë* (G. en Alas: *panò*, Mal.: *panau*). Vgl. voor de laatste soort (partieel albinisme): G. A. Wilken's „Verspreide geschriften” dl. IV p. 282. Om de *leuki* (of *gloem*, of *panèë*)-ziekte te bestrijden, slaat men den patiënt soms (liefst ongemerkt bijv. van achter) met den stengel van een gelijknamige, ook eetbare, *Alocasia*-soort (*ba^o leuki*, G: *batang panò*, Alas: *bira panò*), welke stengel eveneens witte vlekken vertoont. Hier hebben kwaal en geneesmiddel dus overeenkomst in uiterlijk en naam, waardoor ze met elkaar in verband worden gebracht. Over dit „*similia similibus*” zullen we in het vervolg van dit werk nog tal van voorbeelden hebben te noemen.

3) C. Snouck Hurgronje: De Atjèhers dl. II p. 39 vg, (The Achehnese II: 38).

b. Oorlogsgebruiken ¹⁾.

Na met de verschillende wapens te hebben kennis gemaakt, nemen we thans de wijze van krijgvoering binnen den kring onzer beschouwingen, eerst de burgeroorlog, waarin dus de Atjèher tegenover eigen landgenooten stond, dan de strijd, waarin hij bij de verdediging van zijn land onze soldaten tegenover zich had.

1. Binnenlandsche- of burgeroorlog.

Aanleiding tot oorlog.

Tot de oorzaken van eigen oorlogen behoorden allereerst wel schuldquaesties die, daar men gewoonlijk op zich zelf was aangewezen, om zijn recht te zoeken, niet zelden tot lichamelijke belediging, verwonding, of doodslag en dan tot bloedwraak (*bila*) leidden, waarbij verwanten voor elkaar partij trokken, zoodat als het conflict niet minnelijk geschikt werd, steeds meer personen daarin werden gemoeid en uit de allengs grootere afmetingen aannemende *bila*-quaestie ten slotte de burgerkrijg groeide. Dikwijls waren het oogenschijnlijk kleine oorzaken, zooals geschillen bij diereengevechten, twist om een *sadati* en dergelijke, die aanleiding werden tot bloedige wraak. De keuze van een nieuwen Soeltan werd meermalen door een oorlog tusschen de verschillende partijen beslist. Ook onderlinge naijver en zucht tot machtsuitbreiding der hoofden, alsmede gebieds- of erfenisverdeeling tusschen ouderen en jongeren broeder (*adoeën* en *adðë*) bij overlijden van een hoofd, en in Gajō oneenigheid over de *tji^e*-verhoudingen (Het Gajōland t. a. p. blz. 222) leidden vaak tot kleine oorlogen, die het land steeds verdeeld hielden.

Uitdaging.

Elken eisch van een kampoeng of van een stamgemeenschap tegenover een andere (bijv. bij opvordering van een *bila*-schuldige, of bij ondervonden belediging, of geringschatting, in Gajō ook in het geval van schaking enz.) pleegde men aanvankelijk in min of meer uitdagenden vorm te stellen. Betrof het een eisch van bloedwraak (*bila*), dan heette dit *toentöt bila* (G: *toentoet bèla*). Men begaf zich in grooten getale, en als ten strijde toegerust, naar de vijandelijke kampoeng en voerde daar een schijnvertooning (*meulangga*, G: *mëronggöl*, Alas: *ngëlanggar*) uit, bijv. bestaande in de vernieling van eenige pisangstammen, of de verbranding van een van licht materiaal gebouwde hut, waarmede men dan symbolisch te kennen gaf, dat men gekomen was om de aanplantingen en eigendommen van den schuldige te verwoesten, en van hem satisfactie te vragen. De kampoengautoriteiten (in Atjèh de *keutjhi*'s) der geschilhebbenden traden dan gewoonlijk als bijleggers van den twist op. Gelukte dit vredelievend pogen niet,

1) Literatuur: C. Snouck Hurgronje: De Atjèhers; Dezelfde: Het Gajōland en zijne bewoners; J. C. J. Kempees: De tocht van Overste Van Daalen door de Gajō-, Alas- en Bataklanden; J. A. Kruyt: Atjèh en de Atjèhers; W. C. Nieuwenhuyzen: De politiek van den oorlog in Atjèh, in Ind. Militair Tijdschr. jg. 28 (1897); Encycl. v. N. I. (1e druk 1899) i. v. krijgswezen; K. van der Maaten: De Indische oorlogen.